

Magnus Brostrup Landstad, 1802–1880

[Anders Aschim](#), *Høgskolen i Innlandet*

Artikkelen er fagfellevurdert.

I denne artikkelen skisseres konteksten for og prosessen fram mot utgivelsen av Magnus Brostrup Landstads *Kirkesalmebog* (1870). Deretter undersøkes Landstads egen forståelse av sin rolle som gjendikter. Til slutt illustreres Landstads praksis med eksempler på gjendiktning fra tysk, svensk og latin.

Nøkkelord: M.B. Landstad, salmer, gjendiktning

This article outlines the context and process leading up to the publication of Magnus Brostrup Landstad's *Kirkesalmebog* («Church hymn book», 1870). Then, Landstad's own understanding of his role as a translator is examined. Finally, Landstad's practice is illustrated with examples of translation from German, Swedish and Latin.

Key words: M.B. Landstad, hymns, translation

Magnus Brostrup Landstad, best kjent som «M.B. Landstad», sto bak to av de viktigste norske bokutgivelsene på 1800-tallet, *Norske Folkeviser* (1853) og *Kirkesalmebog* (1870). Landstad skrev selv en mengde salmer. Blant de mest kjente og brukte er julesalmen «Fra fjord og fjære» og adventssalmen «Jeg løfter opp til Gud min sang». I salmeboken opptrer han både som dikter og som redaktør, men også i høy grad som oversetter, eller bedre, som gjendikter.^[1]

Landstad var født i Måsøy i Finnmark 7. oktober 1802 og døde i Kristiania 8. oktober 1880. Som prestesønn flyttet han flere ganger i oppveksten, til Øksnes i Vesterålen, Vinje i Telemark og endelig til Seljord. Etter teologistudium i Kristiania fulgte et presteliv med flere flyttinger. Etter noen år i Gausdal kom han tilbake til Telemark og ble prest i Kviteseid, deretter i Seljord etter sin far, så i Halden og endelig i Sandar før han som pensjonist slo seg ned i hovedstaden. Under et avbrudd fra studiet som huslærer på Hadeland ble han kjent med Wilhelmine Lassen (1808–1892), Mina i familiekretsen, som han giftet seg med i 1829 og fikk 14 barn med. Av disse døde fire ved fødselen eller i barneårene.

Foto: Creative Commons

I det følgende skisseres først konteksten for og prosessen fram mot Landstads *Kirkesalmebog*. Deretter undersøkes Landstads egen forståelse av sin rolle som gjendikter. Til slutt illustreres Landstads praksis med eksempler på gjendiktning fra tysk, svensk og latin.

Kirkesalmebog

Norge var riktignok løsrevet fra Danmark i 1814, men i Den norske kirke var det danske salmebøker som var i bruk gjennom det meste av 1800-tallet. Tre bøker delte rikets kirkesogn nokså likt mellom seg: Kingos salmebok fra 1699, Guldbergs salmebok fra 1778 og *Evangelisk-*

kristelig Psalmebog fra 1798. Situasjonen med tre parallelle salmebøker ble oppfattet som upraktisk, og alle bøkene hadde sine svakheter: Kingo var populær og innsunget, men gammel i språket og manglet de nyere salmene. Guldberg hadde fått med en del av disse, blant annet noen salmer av pietismens store dikter Brorson, men også en god del nokså likegyldig materiale. Og *Evangelisk-kristelig* ble av sine motstandere karakterisert som verken evangelisk eller kristelig, preget som den var av opplysningstidens rasjonalistiske teologi. I en epoke dominert av romantikken og av fornyet interesse for historie og tradisjon tapte den raskt sin popularitet. Utover 1840-tallet kom det fra en rekke kanter initiativ for å få til en ny salmebok for Den norske kirke.

Proessen fram mot *Kirkosalmebog* var lang, komplisert og ikke fri for hindringer og intriger. Den er grundig dokumentert i innledningene i bind 5 av den siste utgaven av Landstads skrifter (2020). Landstad fikk oppdraget som redaktør for den nye salmeboken ved kongelig resolusjon høsten 1852. Han hadde da markert seg både som salmedikter og som hymnolog. Det første publiserte resultatet av dette arbeidet var en fullstendig gjendiktning av *Martin Luthers aandelige Sange* (1855), revidert og utgitt på nytt i 1859 med tillegg av *25 Salmer fra det 16de og 17de Aarhundrede*. I mellomtiden var det kommet et hefte med *Jule-Salmer* (1856), som inneholdt både originaltekster og gjendiktninger. I 1861 forelå et fullstendig *Udkast* til kirkosalmeboken. Deretter fulgte en lang prosess med høringer og diskusjoner mellom Landstad og en departementsoppnevnt kommisjon før salmeboken endelig ble autorisert til kirkebruk ved kongelig resolusjon 16. oktober 1869. Trykkingen tok sin tid, og først sommeren 1870 var boken i salg og kunne tas i bruk i norske kirker.

Landstads salmebok inneholder 634 salmer. Den er sterkt preget av tysk-dansk salmetradisjon fra reformasjonen og utover, med 216 salmer av tysk og 283 av dansk opphav, men Landstad tok også med 34 førreformatoriske salmer fra oldkirken og middelalderen, 11 svenske salmer og 4 salmer med annet opphav. Resten, 86 salmer, var av norske diktere, derav 53 av Landstad selv.^[2]

Landstad som gjendikter

Også disse norske dikterne skrev sine tekster på dansk. Landstad kan selv «regnes for danskskrivende salmedigter med enkelte norske stiltræk».^[3] Det er ikke lett å avgjøre hvor grensen går mellom redaksjon og gjendiktning når Landstad bearbeider eldre danske salmer – til forskjell fra Elias Blix' og andres nynorske gjengivelser, som definitivt må regnes som oversettelser.

Det ser ut til at Landstad selv gjør et skille mellom «Omarbeidelse» og «Redaktion», men det virker mer som en gradforskjell enn som en vesensforskjell. Salmen «Gud har fra Evighed givet sin Søn os til Herre» av Henrik Kampmann hentet Landstad fra *Evangelisk-kristelig Psalmebog*, som han ellers var lite glad i. Den ble «omarbeidet for at faa lidt mere Indhold i den».^[4] Men er det bare «redaksjon» når Landstad etter eget utsagn «stundom [har] tilladt mig at omarbeide Salmen eller endre dens Versemaal mere eller mindre» for å tilpasse den til en ny melodi?^[5]

Språklig forsøkte Landstad seg med en viss fornorsking av vokabularet i salmeboken, ved å bytte ut en del danske og spesielt tyske ord og innføre en del norske talemålsord. Her var han på linje med det språklige reformprogrammet som særlig Knud Knudsen (1812–1895) var fanebærer for,

fornorsking av dansk skriftspråk gjennom en gradvis innføring av norske ord, bøyningsformer og setningskonstruksjoner. Dette ble imidlertid det mest omdiskuterte aspektet ved salmebokforslaget, og det endelige resultatet ble nok mer dansk enn det Landstad hadde tenkt seg. Noe ble likevel stående. Sammenligner vi den endelig godkjente *Kirkesalmebog* (1870) med det mer fornorskede *Udkast* (1861), finner vi for eksempel at ordet «Fang» i de fleste tilfeller er beholdt, bare et par ganger byttet ut med det tradisjonelle «Skjød». «Grend» er også beholdt. Ord som «Hug», «radt», «tvaa» og «Vond» (i betydningen «stav, septer») er derimot forsvunnet.^[6]

Også for den tyske salmetradisjonen kunne Landstad bruke danske forelegg. Han oppgir for eksempel at han har benyttet ca. 40 av Brorsons gjendiktninger.^[7] H. A. Brorson (1694–1764) omtaler han som «Manden, som havde det rette Lag paa at give os den tydske Salmesang paa Dansk». Mindre sans har Landstad derimot for N. F. S. Grundtvig (1783–1872) som gjendikter: «Han er altfor stor og original Digter til at kunne være en *tro* Oversætter. Luthers Eiendommelighed forsvinder under hans Behandling, og man hører kun Grundtvig.»^[8]

Her antyder Landstad samtidig noen av sine egne oversettelsesidealer. De utfoldes særlig i tre tekster hvor han reflekterer prinsipielt over salmearbeidet: «Plan for Udarbeidelsen af et nyt Psalmeværk» (1852), forordet til *Martin Luthers aandelige Sange* (1855), og den omfattende *Om Salmebogen, En Redegjørelse* (1862). I den første av disse, adressert til Kirkedepartementet, signaliserer han en gjennomgang av de salmebøkene som til da var i bruk i Den norske kirke:

Af disse Samlinger udtages hvad der maatte erkjendes at være godt, og som Menigheden vides at sætte Pris paa. [...] Oversættelserne sammenlignes med Originalerne, hvorved sandsynligviis en stor Deel af hvad der før Brorsons Tid er oversat vil befindes at trænge til ny Oversættelse. Dog maa der ogsaa, hvad disse angaaer, tages billigt Hensyn til hvad der allerede i en given Form er blevet Menigheden kjær.^[9]

I tillegg til behovet for språklig oppdatering må altså salmebokredaktøren og gjendikteren balansere to andre hensyn opp mot hverandre: Troskap mot originalteksten og hensynet til kirkesangtradisjonen. Det første av disse kriteriene anvendes ofte som kritisk målestokk i vurderingen av tidligere salmesamlinger og gjendiktninger, særlig av Guldberg, Grundtvig og Wexels. Derimot har Landstad stor sympati for Kingo, og det er særlig her det andre kriteriet kommer til anvendelse. Mange av Kingos originalsalmer og gjendiktninger var godt innsunget og mye brukt både i kirkelig og folkelig sang.

Luther-salmene

I arbeidet med *Martin Luthers aandelige Sange* settes denne dobbelte forpliktelsen på spissen for Landstad. På den ene siden sier han: «Jeg har antaget, at en Bestræbelse for at gjengive Luther med saa megen Troskab, som mulig, her var paa sit rette Sted, og har derfor ved Oversættelsen lagt mere Baand paa mig, end jeg under andre Omstændigheder vilde finde rigtigt.»^[10] I innberetninger til Kirkedepartementet om salmebokarbeidet gir Landstad Luthers salmer en autoritet nesten på linje med kirkens bekjennesskrifter: De «kunne betragtes som et Vidnesbyrd om, eller et oprindeligt Udtryk for den evangeliske Lære og Bekjendelse».^[11] På den andre siden er han tydelig usikker på hvilken rolle hensynet til det menighetene var vant til, bør spille: «Jeg er endog med Hensyn til enkelte Salmer virkelig i Tvivl, om ikke den i vore gamle

Salmebøger benyttede Oversættelse med nogle Erindringer (sic; les: Endringer) vilde være at foretrække.»[\[12\]](#)

Dermed er *Martin Luthers aandelige Sange* blitt den teksten som gir det mest interessante innblikket i Landstads gjendikterverksted. Her er nemlig salme- og sangtekstene utstyrt med utførlige noter, ofte med forslag til alternative oversettelser. Dette er unikt i Landstads salmearbeid. En kan også følge Landstads arbeid med Luther-salmene videre via den reviderte 1859-utgaven og *Udkast* (1861) fram til *Kirkesalmebog* (1870).[\[13\]](#)

Et par strofer av julesalmen «Du være lovet, Jesu Krist» kan tjene som eksempel på Landstads Luther-gjendiktning. Denne salmen er bare ubetydelig endret i Landstads senere publikasjoner. Her gjengis Luthers originaltekst, den tradisjonelle danske oversettelsen i Kingos 1699-versjon (bare ortografien er endret fra Thomissøns salmebok fra 1569) og Landstads gjendiktning av strofe 1:[\[14\]](#)

Luther

Gelobet seystu Jhesu Christ /
das du mensch geboren bist /
Von eyner iungfraw das ist war /
des frewet sich der engel schar
Kyrioleis

Kingo

Lovet være du Jhesu Christ,
At du Menneske vorden est,
Fød af en Jomfru reen og klar,
Thi glæder sig alle Engleskar,
Kyrie eleis

Landstad

Du være lovet, Jesus Krist
at Menneske du vorden est,
og kommer som vor Broder kjær,
thi glæder sig al Himlens Hær.
Halleluja!

Landstad har bare en eneste merknad til selve oversettelsen. Den gjelder det avsluttende «Halleluja»: «Luther bruker her Omkvædet 'Kyrieleis,' (d. e. Herre forbarm dig). Jeg har i Stedet for dette sat *Halleluja* (d. e. Lov Herren), da dette Lovprisningens Ord her synes at passe bedre til Salmens Indhold.» Den største endringen i forhold til den tyske og den tradisjonelle danske teksten er tredje linje. Den høyst luthersk-ortodokse Landstad avviste på ingen måte dogmet om jomfrufødselen. Behovet for rimord til «Himlens Hær» i neste linje er neppe nok til å begrunne endringen, Grundtvigs løsning «født af en jomfru ren og skær» sto til disposisjon. Bakgrunnen for Landstads endring til «kommer som vor Broder kjær» forblir uklar.

Den tydeligste forbedringen Landstad gjør, er oppstrammingen av rytmen. Dette er typisk for behandlingen av svært mange eldre salmer. Mens Luther selv oppviser en sikker og musikalsk rytmesans, er de eldste danske gjengivelsene nokså viltvoksende og dårlig tilpasset melodien, som har fulgt salmen helt fra Luthers tid.[\[15\]](#) Landstad følger Luthers metrum nøye, med ett unntak: Hos Landstad begynner også andre linje med en lett stavelse, en opptakt, til forskjell fra Luthers tunge stavelse og fulle takt.

I tredje strofe er den rytmiske reparasjonen enda tydeligere. Her legger også Landstad oversettelsen nærmere originalen enn den tradisjonelle danske versjonen, særlig i første og tredje linje. Verken frelsen eller synden i Thomissøn/Kingo-versjonen har noe forelegg hos Luther, her har det kommet inn et ekstra lag dogmatikk.

Luther

Den aller welt kreys nie beschlos
/
der ligt ynn Maria schos /
Er ist eyn kindlin worden kleyn /
der alle ding erhelt alleyn /
Kyrioleis

Kingo

Den, som al Verden frelste af
Nød,
Ligger i det jomfruelige Skjød,
Han er et Barn fra Synden reen,
Som Himmel og Jord opholder
alleen'.
Kyrie eleis.

Landstad

Han som al Verden er for trang,
her ligger han paa Moders Fang
som en af vore kjære Smaa,
den Gud, af hvem vi Ophold faa.
Halleluja!

Landstads første gjendiktning

I *Om Salmebogen* har Landstad en liste over salmer han selv har oversatt fra latin (1) og tysk (31) og som ikke tidligere har stått i danske salmebøker.[\[16\]](#) En av disse spiller en særlig rolle i Landstads litterære biografi. Han skal selv ha fortalt hvordan han i studietiden kom innom et hus hvor det var bokauksjon, bød på en tilfeldig bokpakke og fikk tilslaget. Pakken inneholdt blant annet *Freuden Spiegel deß ewigen Lebens* av Philipp Nicolai (1556–1608). Til slutt i boken sto et par salmer. Den ene, «Wachet auf ruft uns die Stimme», inspirerte Landstad til å forsøke seg på en gjendiktning. Selv så han på dette som en avgjørende hendelse for sitt senere arbeid med salmediktning. Som mange andre salmediktere har han altså begynt sin virksomhet som gjendikter.[\[17\]](#) Her er første strofe i Nicolais original og Landstads gjendiktning, første gang publisert i Wilhelm Andreas Wexels' *Christelige Psalmer* (1840).[\[18\]](#)

Wachet auff/ rufft vns die Stimme/
Der Wächter sehr hoch auff der Zinnen/
Wach auff du Statt Jerusalem/
Mitternacht heißt diese Stunde/
Sie ruffen vns mit hellem Munde/
Wo seydt jhr klugen Jungfrauwen?
Wolauff/ der Bräutigam kompt/
Steht auff/ die Lampen nimpt/
Halleluia.
Macht euch bereit/
Zu der Hochzeit/
Ihr müsset jhm entgegen gehn.

Zions Vægter hæver Røsten:
Vaagn op, der blinker Lyn i Østen,
Vaagn op, Guds Stad, Jerusalem!
Midnatsmulm dig ruger over,
Men Herrens Time slaaer, – hvo sover?
I kloge Jomfruer, kom frem!
See, Herren kommer ned!
Staa op, tag Lampen med!
Lad den brænde!
Paa Jesu Bud
Stat op, gak ud!
Han hjem dig fører til din Gud.

Rimmønsteret i denne salmen er komplekst (AAbCCbddEfff). Innholdsmessig tar Landstad seg noe større friheter her enn i Luther-salmen ovenfor, «der blinker Lyn i Østen» har for eksempel ikke noe grunnlag i den tyske teksten. Men Landstad holder seg tett til det bibelske grunnmotivet, lignelsen om de kloke brudepikene i Matteusevangeliets 25. kapittel. Landstad må ha vært godt fornøyd med sin første gjendiktning, for han tok den inn så godt som uendret i salmeboken. Den kom også inn i danske salmebøker.

Svenske salmer

«De nyttede svenske Salmer har jeg ligeledes oversat selv», skriver Landstad videre i *Om Salmebogen*.[\[19\]](#) Fra reformasjonen og fram til 1800-tallet utviklet dansk-norsk og svensk

salmesang og salmediktning seg parallelt, men nokså uavhengig av hverandre.^[20] Det er først i unionstiden at svensk salme- og sangtradisjon for alvor påvirker norsk kirkesang, ikke minst gjennom *Den svenska psalmboken* (1819), redigert av Johan Olof Wallin (1779–1839). Presten Wilhelm Andreas Wexels (1797–1866), som lenge var kandidat til posisjonen Landstad fikk som redaktør av den norske kirkesalmeboken, tok inn en rekke svenske salmer i sin samling *Christelige Psalmer*, som kom i flere utgaver fra 1840 og utover. 1844-utgaven inneholder hele 44 svenske salmer fra Wallins salmebok, langt flere enn Landstads, som bare har 11.^[21] En av salmene Wexels tok inn, var «I himmelen, i himmelen» av den svenske presten og dikteren Laurentius Laurinus (eller Laurentii, ca. 1573–1665). Den tok også Landstad med. Men her kommer Landstads historiske interesse tydelig til uttrykk: Mens Wexels gjengir Johan Åströms (1767–1844) reviderte versjon på sju strofer som kom inn i den wallinske salmeboken, går Landstad tilbake til den eldre salmeboken fra 1695 som Jesper Swedberg var hovedredaktør for. Der hadde salmen hele 17 strofer, hvorav Landstad gjør et utvalg på 11. Her er den første strofen i disse fire versjonene:^[22]

Swedberg

I Himmelen/ I Himmelen/
Ther Gudh sielfwer boor/
Få wij honom beskåda
I salighet fast stoor/
Ansichte mot ansichte: Ansichte etc.
När Herran Zebaoth

Landstad

I Himmelen, i Himmelen
Hvor Gud, vor Herre bor,
Der faa vi ham beskue snart
I Salighed saa stor,
:: Og syngte *Hellig, Hellig!* der ::
Nær Herren Zebaot!

Wallin (modernisert rettskrivning 1932)

I himmelen, i himmelen,
Der Herren Gud själv bor,
Hur härlig bliver sällheten,
Hur outsägligt stor!
Där ansikte mot ansikte
Jag evigt, evigt Gud får se,
Se Herren Sebaot.

Wexels

I Himmelen, i Himmelen,
Hvor Gud vor Herre boer,
Hvor saligt, did at komme hen!
Hvor er den Glæde stor!
For evig, evig skal jeg der,
See Gud i Lyset, som han er,
See Herren Zebaot!

Landstad følger altså Swedberg-salmebokens tekstversjon, men Wallin-salmebokens rytme. «Hvor Gud, vor Herre bor» kan kanskje oppfattes som et lån fra Wexels, men er i tilfelle det eneste. Den Åström-Wallinske tekstredaksjonen ser ikke ut til å ha spilt noen rolle for Landstad. Likevel er han langt friere i behandlingen av Laurinus-teksten enn han var i Luther-salmene. Han flytter elementer og slår sammen strofer. «Ansichte mot ansichte» i slutten av strofe 1 i Swedberg-salmeboken er for eksempel flyttet til strofe 2 hos Landstad: «Der Aasyn vi til Aasyn staa». Ropet «Hellig, hellig» i slutten av strofe 1 hos Landstad er på den annen side hentet fra strofe 2 i Swedberg-versjonen. Resten av denne strofen har Landstad utelatt, trolig for å unngå en del repetisjon av elementer som også finnes andre steder i salmen. En lignende økonomisering finner vi i Landstads strofe 2 og 3, som innholdsmessig dekker tre strofer hos Laurentii (3–5). Her er begrepet «klarhet» hovedmotiv. Landstad innfører også nye elementer. I

strofene 8 og 9 (som tilsvarer strofe 11 og 12 hos Swedberg) beholder han riktignok henvisningene til de nytestamentlige figurene Peter og Paulus, men han henter inn andre motiver fra bibeltekstene enn det Laurinus gjør.

Salmen må raskt ha blitt populær i folkelig sang, og den synges i dag på en norsk folketone. Det var Landstads musikalske samarbeidspartner Ludvig Mathias Lindeman, også statsstøttet folketoneinnsamler, som hadde notert denne melodien fra Heddal. Han publiserte den i *Norske Fjeldmelodier*, da underlagt Wexels' tekstversjon.^[23] Da Edvard Grieg brukte denne tonen i sitt siste verk, *Fire salmer* (opus 74, 1906–1907), var det også med Wexels' tekst, selv om Landstads versjon hadde foreligget i 65 år. Men verken denne melodien eller den tradisjonelle svenske melodien til teksten kom med i den koralboken Lindeman utarbeidet til Landstads salmebok, han komponerte en ny melodi selv. Først med *Koralbok for Den norske kirke* fra 1926 kom denne og andre religiøse folketoner inn i kirkerommet.

Katolsk og luthersk

Den ene latinske salmen Landstad oppgir at han for første gang har oversatt, er en tekst av Den katolske kirkes mest innflytelsesrike middelalderteolog, Thomas Aquinas (1225–1274). Landstad skriver: «Denne Salme, som Beckmann kalder den katholske Kirkes Glanspunkt, har ikke tidligere været optaget i vore Salmebøger, men det syntes mig en Vinding at faa den med.»^[24]

Thomas Aquinas

Lauda, Sion, salvatorem,
lauda ducem et pastorem
in hymnis et canticis:
Quantum potes, tantum aude
quia maior omni laude,
nec laudare sufficis

Prosaoversettelse

Lovsyng, Sion, frelseren,
lovsyng føreren og hyrden
med hymner og sanger:
Så mye du kan, må du våge,
for han er større enn all lovsang,
du kan ikke lovsynge nok

Landstad

Zion, pris din Saliggjører,
pris din Hyrde og din Fører,
siig ham Tak, syng Glædes-Kvad!
se nu til hvad du kan evne!
Større dog end Ord kan nævne
er den Ven, som gjør dig glad.

En norsk prosaoversettelse er satt inn for å lette sammenligningen mellom den latinske teksten og Landstads gjendiktning. Som vi ser, er Landstad både i form og innhold i hovedsak svært lojal mot originalen. Siste linje i denne strofen er et unntak. Det er vanskelig å se noen annen grunn til den friheten Landstad her tar seg, enn hensynet til rim og rytme. Versemål og rimfletting (AAbCCb) hos Landstad tilsvarer den første og de fleste av dobbeltstrofene i *Lauda Sion*, med 3 + 3 linjer. Men Thomas' tekst er ikke en hymne med helt regelmessige strofer, det er en sekvens som også har noen avvekslende strofer med 4 + 4 og 5 + 5 linjer. Thomas skrev sekvensen som en del av liturgien for den nylig etablerte festen for Kristi legeme og blod (*Corpus Christi*), som fremdeles feires med høytidelig messe og utendørs prosesjon i Den katolske kirke. Hos Landstad ble salmen en nattverdsalme for skjærtorsdag. Mens den latinske sekvensen synges på en gregoriansk tone, valgte Landstad og Lindeman koralmelodien til langfredagssalmen «Naglet til et kors på jorden» av H.O.C. Zink, som har samme versemål.

Siden forståelsen av nattverden er et viktig kontroverspunkt mellom protestantisk og katolsk teologi, er valget og behandlingen av denne teksten særlig interessant. Kontrasten kommer diskret, men tydelig fram i Landstads strofe 5:

Thomas Aquinas

Dogma datur christianis,
quod in carnem transit panis
et vinum in sanguinem.
Quod non capis, quod non vides,
animosa firmat fides,
præter rerum ordinem.

Prosaoversettelse

Dogmet er gitt de kristne
at brødet går over til kjøtt
og vinen til blod.
Det du ikke fatter, det du ikke ser,
det stadfester den modige tro
utover tingenes orden.

Landstad

Brødet, Vinen signet, viet
i hans Navn, som os har friet,
er hans Legem og hans Blod.
Ei Forstanden det udgrunder,
Troen ene ser Guds Under
og den skjulte Enheds Rod.

Thomas' «transit» er en tydelig formulering av den katolske læren om transsubstansiasjon – at brød og vin *forvandles* til Kristi legeme og blod i messen. Landstads «er hans Legem og hans Blod» er på sin side en formulering av den lutherske læren om realpresens – at Kristi legeme og blod virkelig er til stede i nattverden. Ordene er altså ikke rent symbolsk å forstå, som i reformert oppfatning, men betyr at elementene likevel fortsetter å være det de var, nemlig brød og vin. Også «den skjulte Enheds Rod» i siste linje kan tolkes som uttrykk for denne samtidigheten. Forskjellen er likevel ikke større enn at Landstads versjon også er tatt inn i den katolske salmeboken *Lov Herren* og kan brukes som alternativ i den norske liturgien for Corpus Christi-festen.

Landstad og norsk kirkesang

Sammen med Elias Blix danner M.B. Landstad selve fundamentet for moderne norsk kirkesang, dels gjennom sine egne salmer, men mest gjennom arbeidet som gjendikter og salmebokredaktør. Salmebokarbeidet hans ble kritisert, både språket og behandlingen av salmetradisjonen. Et konkurrerende salmebokprosjekt med en mer tradisjonell profil ble satt i gang av presten Andreas Hauge (1815–1892). Hauges salmebok (1874) ble også autorisert til kirkebruk. Den ble likevel raskt utkonkurrert av Landstads. Tar vi med den reviderte utgaven av salmeboken fra 1926, kom Landstad til å dominere norsk kirkesang i mer enn hundre år, helt til *Norsk Salmebok* fra 1985. «Forskjellen var den at mens Hauge var redaktør og samler, var Landstad i tillegg *dikter*», oppsummerer Egil Elseth.^[25] Som gjendikter har Landstad ofte, om ikke alltid, gjort vellykkede grep i spenningsfeltet mellom troskap mot originalteksten, hensynet til det menighetene var vant til, og behovet for språklig fornyelse.

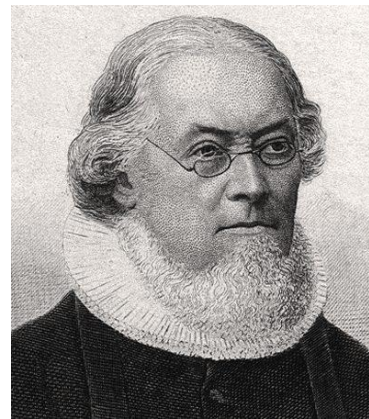

Foto: Creative Commons

Kilder

Landstad, M.B. «Plan for Udarbeidelsen af et nyt Psalmeverk». *Departements-Tidende* 42 (1852), 667–675 (= Landstad, *Salmer*, 142–148).

Landstad, M.B. *Martin Luthers aandelige Sange, oversatte og med Anmærkninger ledsagede*. Christiania: Fabritius, 1855 (= Landstad, *Salmer*, 195–286)

Landstad, M.B. *Jule-Salmer, saadanne som de agtes foreslaaet til kirkeligt Brug*. Fredrikshald, 1856 (= Landstad, *Salmer*, 291–298).

Landstad, M.B. og Ludv. M. Lindeman. *Martin Luthers aandelige Sange oversatte og paa ny omarbeidede samt 25 Salmer fra det 16de og 17de Aarhundrede*. Christiania: Fabritius, 1859.

Landstad, M.B. *Kirke-Salmebog. Et Udkast*. Christiania: Fabritius, 1861.

Landstad, M.B. *Om Salmebogen, en Redegjørelse*. Christiania: Dybwad, 1862 (= Landstad, *Salmer*, 369–578).

Landstad, M.B. *Kirkesalmebog*. Christiania: Cappelen, 1870.

Landstad, M.B. *Norske Folkeviser: Del I og II* (M.B. Landstad: Skrifter, 4; red. Herleik Baklid). Oslo: Novus, 2017.

Landstad, M.B. *Salmer* (M.B. Landstad: Skrifter, 5; red. Herleik Baklid). Oslo: Novus, 2020.

Litteratur

Aschim, Anders. «Landstad gjendikter Luther», i *Salmer* (M.B. Landstad: Skrifter, 5; red. Herleik Baklid). 189–194. Oslo: Novus, 2020.

Aschim, Anders. «Om Salmebogen: Landstad, salmespråket og melodiene», i *Salmer* (M.B. Landstad: Skrifter, 5; red. Herleik Baklid). 355–362. Oslo: Novus, 2020.

Aschim, Per Kristian. «Landstads tidlige salmediktning og gjendiktning fram til 1854», i *Salmer* (M.B. Landstad: Skrifter, 5; red. Herleik Baklid). 51–58. Oslo: Novus, 2020.

Balslev-Clausen, Peter. «Oversatte salmer – til og fra dansk», i *Salmesang: Grundbog i hymnologi*, red. Peter Balslev-Clausen og Hans Raun Iversen. 376–383. København: Det Kgl. Waisenhus, 2014.

Elseth, Egil. *Magnus Brostrup Landstad: Pilegrimen og poeten*. Oslo: Verbum, 1986.

Elseth, Egil. *Magnus Brostrup Landstad: Kulturvilje og kristentro*. Oslo: Luther, 1997.

Grøm, Ragnar og Stig Wernø Holter. «Du være lovet, Jesus Krist», i *Nytt norsk salmeleksikon I*, red. Stig Wernø Holter, Ragnar Grøm og Vigdis Berland Øystese. 248–252. Trondheim: Akademika, 2011.

Grøm, Ragnar og Stig Wernø Holter. «I himmelen, i himmelen», i *Nytt norsk salmeleksikon II*, red. Stig Wernø Holter, David Scott Hamnes og Inger Vederhus. 199–204. Trondheim: Tapir, 2012.

Grøm, Ragnar og Stig Wernø Holter. «Sion, pris din saliggjører», i *Nytt norsk salmeleksikon III*, red. Stig Wernø Holter, David Scott Hamnes, Rune Kyrkjebø og Vigdis Berland Øystese. 294–299. Trondheim: Akademika, 2013.

Grøm, Ragnar og Stig Wernø Holter. «Sions vokter hever røsten», i *Nytt norsk salmeleksikon III*, red. Stig Wernø Holter, David Scott Hamnes, Rune Kyrkjebø og Vigdis Berland Øystese. 299–303. Trondheim: Akademika, 2013.

Hauge, Andreas. *Psalmebog for Kirke og Hus*. Christiania: Dybwad, 1874.

Kjærgaard, Jørgen og Ove Paulsen (red.). *Luthers salmer på dansk: Tekst, melodi, liturgi og teologi*. Frederiksberg: Eksistensen, 2017.

Landstad, Hans Th. *M.B. Landstad på nært hold belyst ved familiebreve*. Seljord: Landstadinstituttet, 1989.

Lindeman, L.M. (1853–1867). *Ældre og nyere norske Fjeldmelodier*. Malling.

Lov Herren: Katolsk salmebok. Oslo: St. Olav, 2000.

Rynning, P.E. *Salmediktingi i Noreg: Frå dei fyrste kristne tider i vårt land og fram mot vår tid. II: Tidi etter 1814*. Oslo: Samlaget, 1954.

Skaar, J.N. *Norsk Salmehistorie I-II*. Bergen: Beyer, 1879–1880.

Svendsen, H. Blom. *Norsk salmesang 2. Landstad og Hauge*. Bergen: Lunde, 1933.

Vinje, Finn-Erik. «Jeg vilde saa inderlig gjerne faa bruge det rette norske Ord'. M.B. Landstad i lys av språk- og nasjonalitetsideologi på 1800-tallet». *Kirke og Kultur* 107 (2002): 381–93.

Wexels, W.A. *Christelige Psalmer, samlede, ordnede, bearbejdede, og til Brug ved huuslig Andagt, og som et Bidrag til et vordende Psalmeværk for den norske Kirke udgivet*. Christiania, 1840. Andet [utvidede] Oplag, 1844.

Øystese, Vigdis Berland. «Luther revidert i norske salmebøker», i *Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv*, red. Sven-Åke Selander og Karl-Johan Hansson. 154–176. Lund: Arcus.

Noter

[1] I den omfattende litteraturen om Landstad er det særlig Egil Elseth (*Pilegrimen og poeten*, 109–117; *Kulturvilje og kristentro*, 155–158) og til en viss grad H. Blom Svendsen (*Norsk salmesang*, 83–124) som har viet Landstads gjendiktninger oppmerksomhet. Detaljerte opplysninger om originaltekster og oversettelsehistorie til enkeltsalmer finnes hos Skaar, *Norsk Salmehistorie*, og i firebindsverket *Nytt norsk salmeleksikon*.

[2] Rynning, *Salmediktingi i Noreg II*, 101.

[3] Balslev-Clausen, «Oversatte salmer», 379.

[4] Landstad, *Om Salmebogen*, 121 (= Landstad, *Salmer*, 489).

[5] Landstad, *Om Salmebogen*, 194 (= Landstad, *Salmer*, 567).

- [6] Vinje, «Jeg vilde saa inderlig gjerne»; A. Aschim, *Om Salmebogen*, 358–361.
- [7] Landstad, *Om Salmebogen*, 17 (= Landstad, *Salmer*, 384).
- [8] Landstad, *Om Salmebogen*, 19 (= Landstad, *Salmer*, 387).
- [9] Punkt 23. Sitert etter Landstad, *Salmer*, 146.
- [10] Landstad, *Luthers aandelige Sange*, 2 (= Landstad, *Salmer*, 197).
- [11] Sitatet er fra innberetningen for 1854, etter A. Aschim, «Landstad gjendikter Luther», 189.
- [12] Landstad, *Luthers aandelige Sange*, 3 (= Landstad, *Salmer*, 197).
- [13] I Landstads *Salmer* er fire Luther-salmer gjengitt synoptisk i disse versjonene som eksempel.
- [14] Landstad, *Luthers aandelige Sange*, 43–44 (= Landstad, *Salmer*, 226–227). Den tyske teksten er gjengitt i sin helhet i Grøm og Holter, «Du være lovet, Jesus Krist», 248–249 og i Kjærgaard og Paulsen, *Luthers salmer på dansk*, 154–157. Den siste gjengir også Thomissøns danske versjon.
- [15] Øystese, «Luther revidert», 159.
- [16] Landstad, *Om Salmebogen*, 117–118 (= Landstad, *Salmer*, 486–487).
- [17] P.K. Aschim, «Landstads tidlige salmediktning», 51.
- [18] Wexels, *Christelige Psalmer*, 304–305; Landstad, *Salmer*, 45–46. Nicolais tekst er gjengitt i Grøm og Holter, «Sions vekter hever røsten», s. 299–300.
- [19] Landstad, *Om Salmebogen*, 119 (= Landstad, *Salmer*, 487).
- [20] Rynning, *Salmediktingi i Noreg II*, 14–16.
- [21] Rynning, *Salmediktingi i Noreg II*, 68.
- [22] Swedberg-salmebokens tekst er gjengitt i sin helhet i Grøm og Holter, *I himmelen, i himmelen*, 200–202.
- [23] Lindeman, *Norske Fjeldmelodier*, nr. 326.
- [24] Landstad, *Om Salmebogen*, 37 (= Landstad, *Salmer*, 405). Thomas' latinske og Landstads norske tekst (etter *Udkast*) er gjengitt i sin helhet i Grøm og Holter, «Sion, pris din saliggjører», 294–296. En norsk metrisk oversettelse finnes i den katolske salmeboken *Lov Herren*, nr. 524. Landstads versjon er også tatt inn her, som nr. 459.
- [25] Elseth, *Kulturvilje og kristentro*, 160.X